

2. Полонська-Василенко Н. Гетьманство Данили Апостола // Наука і суспільство. – 1995. – №3/4.
3. Коструба Т. Гетьман Данило Апостол (1727–1734) // Літопис червоної калини. – 1993. – №10/12.
4. Ковальчук О. Постать гетьмана Д.Апостола в світлі різних історичних підходів // Сіверянський літопис. – 1996. – №2/3.
5. Лебединська Т. Родовід та родинні зв'язки Апостолів: Про долю нащадків Д.Апостола // Українська культура. – 2000. – №2.
6. Герасименко І.О. Данило Апостол – гетьман Лівобережної України (1727–1734 рр.) // Український історичний журнал. – 1992. – №3.
7. Полонська-Василенко Н. Історія України. – Т. 2. – К.: Либідь, 1992.
8. Смолій В.А., Степанков В.С. Українська державна ідея. – К.: Альтернативи, 1997.
9. Горобець В.М., Струкевич О.К. Українсько-російські політичні відносини другої половини XVII–XVIII ст.: тенденції, характер, етапи // Український історичний журнал. – 1997. – №1.
10. Сокирко О. Сердюцька піхота українських гетьманів // Київська старовина. – 1999. – №6.
11. Дорошенко Д. Нарис історії України. – К.: Глобус, 1992.
12. Мельник Л.Г. Правління гетьманського уряду // Український історичний журнал. – 2001. – №5.
13. Листування р. 1733 про бажання колегії генеральної старшини здобути по смерті Апостола урядування Гетьманщиною // Праці комісії для виучування західно-руського та українського права. – Вип. 3.
14. Струкевич О. Політико-культурні орієнтації еліти України-Гетьманщини (інтегральний погляд на питання). – Київ: Інститут історії України, 2002.
15. Грушевський М. Ілюстрована історія України: Репринтне відтворення видання 1913 року. – К., 1990.

О.В.Рудик

**Діяльність органів міського самоврядування
у справі поширення початкової освіти в Харківській губернії
у др. пол. XIX – на поч. XX ст.**

У процесі національного відродження України здійснюються глибокі перетворення у всіх сферах її державного і громадського життя. Для української держави на сучасному етапі однією з важливих проблем є реформування системи освіти. Неможливо чекати успіхів від реформ, не вивчивши історичний досвід українського народу у цій сфері. Зокрема, актуальним залишається з'ясування досягнень і прорахунків у розбудові системи освітніх закладів у другій половині XIX ст.

Друга половина XIX ст. – один із бурхливих періодів в історії України. Російська імперія, до складу якої входила більшість українських земель, саме в той час обирала шлях розвитку і намагалася вирішити безліч проблем. Одним з основних питань, що потребували негайного розв'язання, було подолання неписьменності більшості населення держави. Процес поширення початкової освіти став одним із проявів лібералізації суспільно-політичного життя і відображенням його динаміки.

Саме тому вивчення аспектів цієї проблеми ставало предметом наукових досліджень. Першими спробами охарактеризувати становище народної освіти у др. пол. XIX ст. стали праці Б.Б.Веселовського, А.С.Пругавіна, В.Фармаковського, Н.В.Чехова та ін. [1]. Ці роботи завдяки їхній ґрунтовності можна вважати своєрідними енциклопедіями початкової народної освіти. До розробки проблеми розвитку народної освіти почала долучатися все більша кількість науковців. Прикладом цього можуть слугувати праці К.Ельницького [2], О.Селихановича [3] та інших дослідників з аналізом реформ у галузі освіти, упровадження їх у діяльність освітніх установ, висвітленням психолого-педагогічних аспектів навчально-виховного процесу. Висвітленню проблем освітнього руху та поглядам громадськості на процес розповсюдження початкової освіти були присвячені праці А.Єршова та С.М.Степняка-Кравчинського [4]. Дореволюційна історіографія дає можливість ознайомитись із загальною картиною становлення та розвитку народної початкової освіти. Суттєвим доповненням до вищезгаданих робіт є статистичні дані, зібрані та оброблені А.Н.Куламзіним і Н.А.Тройницьким [5].

Продовжилися дослідження з означеної теми і за радянських часів. Серед безлічі наукових досліджень, присвячених проблемі розвитку початкової освіти, хотілося б виділити роботи, у яких розкриваються особливості цього явища безпосередньо в Україні. Над даною проблемою працювали свого часу В.Й.Борисенко, М.К.Заволока, В.І.Кізченко, М.Д.Ярмаченко, Н.П.Калениченко та багато інших [6].

Після 1991 року у вітчизняній історіографії виникає потреба переосмислення вже відомих фактів, спроба їх характеристики без ідеологічного навантаження. Особливу увагу впродовж останніх років учені приділяли ролі земств у процесі становлення та розвитку початкової освіти. Цій темі були присвячені роботи О.І.Мармазової, І.В.Захарової, А.М.Гуза, А.В.Курченко, Р.А.Гаприш та ін. [7].

На жаль, маловивченим залишається внесок міських громад у справу становлення та поширення початкової освіти у др. пол. XIX ст. на Лівобережжі та безпосередньо в Харківській губернії. Саме аналізу

діяльності цих суспільних організацій присвячене наше дослідження. Ми визначимо позицію владних структур щодо участі міських громад у справі початкової освіти, охарактеризуємо форми участі громад в освітньому русі та їх співпрацю з іншими суспільними об'єднаннями, розглянемо ставлення представників громад до вирішення проблеми народної освіти, а наостанок визначимо роль і місце органів міського самоуправління у процесі розвитку початкової освіти у др. пол. XIX – на поч. XX ст.

У досліджуваний нами період Харківська губернія мала досить розгалужену мережу різноманітних навчальних закладів. Основою була початкова школа, що значною мірою визначала виховання і духовний розвиток людини, закладала фундамент для наступних ступенів навчання. Структура початкової школи вирізнялася надзвичайною складністю, бо включала понад двадцять типів початкових закладів освіти. Кожен із них функціонував згідно з законодавчими актами – статутами, які регламентували організацію, умови й об'єм роботи, правила для учнів, права й обов'язки вчителів.

Незважаючи на розмаїття навчальних закладів, цього разу мова йтиме лише про ті, які повністю чи частково фінансувалися міськими самоврядними структурами.

До введення Міського положення участь виборних інституцій у розвитку освітянської галузі обмежувалася фінансовою підтримкою початкових шкіл. Щорічно на їх утримання думи надсилали до Міністерства освіти визначені грошові суми. Так, наприклад, у 1871 році у середньому на ці цілі у містах губернії виділялося приблизно по 2000 крб.

Центральний уряд, установлюючи суми грошових внесків, не враховував рівень соціально-економічного розвитку міст та обсяги прибуткової частини місцевих скарбниць. Через це постійно зростала заборгованість органів міського самоврядування з відрахування коштів на початкові школи. Органи самоврядування не мали можливості покривати грошові недостачі і розширювати систему освітніх закладів.

Позитивному зрушенню в цій галузі сприяло реформування міських органів, які продовжували докладали чимало зусиль для організації і поширення шкільної освіти. Повністю перейшли на їх утримання міські початкові і приходські училища. За наявності коштів управам надавалася можливість відкривати нові навчальні заклади, зміцнювати матеріально-технічну базу існуючих. Крім того, органи міського самоврядування стали контролювати грошові витрати навчальних закладів і мали право брати участь у роботі училищних рад [8]. Передаючи початкові школи у відомство виборних структур, уряд забезпечував гарантоване фінан-

сування народних училищ і створював умови для розширення шкільної мережі в країні.

Першочерговим завданням самоврядних структур стало вирішення адміністративно-господарських проблем початкової освіти: виділення коштів на будівництво шкіл, оренда спеціально обладнаних приміщень тощо. Для складання планів будівельно-ремонтних робіт навчальних корпусів залучали міських архітекторів. І тільки після прискіпливої перевірки вони затверджувалися губернськими будівельними відділами.

Після того як органам міського самоврядування було передано функцію контролю над освітніми закладами, вони зіткнулися з цілою низкою проблем. Так, у школах не вистачало спеціального обладнання, навчальних посібників, педагогів. Заняття проводилися в переповнених приміщеннях [9].

Але головною проблемою була все ж нестача коштів. Так, наприклад, на початку діяльності міської думи м.Харків видатки на три міські училища, у яких навчалось 375 чол. (211 хлопців та 164 дівчини), складали 3000 крб. А у 1871–1873 роках на утримання Харківської губернської гімназії, Харківського повітового училища, двох приходських училищ, Олександрівської школи для дівчат, Маріїнської жіночої гімназії та Харківського інституту шляхетних дівчат було виділено лише 6775 крб. [10]. Але витрати на освіту все ж постійно зростали і вже у 1882 році ця сума склала 42581 крб. [11].

З метою отримання коштів на ці цілі органи міського самоврядування використовували різні шляхи залучення коштів, наприклад, використовували оподаткування. Таким шляхом зібрали кошти на ремонт навчального корпусу Ізюмської початкової школи [12].

Завдяки цій діяльності органів міського самоврядування кількість початкових навчальних закладів почала поступово зростати. Так, наприклад, якщо у 1870 році у містах губернії було 19 початкових і приходських училищ, то вже у 1890 році – вже 34. Щорічно на їх утримання виділялося, в середньому, близько 20000 крб. На деякі з цих закладів могли спрямовуватися і додаткові кошти.

Початкові і приходські училища прирівнювалися до народних шкіл першого ступеня, їхніми навчальними планами і програмами передбачалося вивчення Закону Божого, арифметики, російської мови, історії, природознавства тощо. Навчальний рік тривав 7,5 місяців; неділя, святкові й урочисті дні вважалися неробочими; канікули були двічі на рік: узимку, з 20 грудня до 7 січня, і влітку, з 10 червня до 1 вересня. Повний курс навчання тривав три роки [13].

Саме завдяки підтримці міських органів самоврядування кількість учнів у початкових навчальних закладах почала зростати. Хоча при цьому відсів учнів був досить значним. В основному, більша частина учнів не досягала кінця навчання. Учніський контингент початкових шкіл формувався із дітей середньо- і малозабезпеченого населення.

Фінансування навчального процесу органами міського самоврядування мало тенденцію до збільшення. Наприклад, у 1879 році витрати Харківського міського бюджету на навчальні заклади вже склали 2%, а у 1897 – 2,7% [14]. А з 1898 році вони взагалі почали стрімко зростати. У цьому році вони склали 49796 крб. (5,5% міського бюджету), у 1899 – 81489 крб. (5,2%), у 1900 – 101234 крб. (5,9%), у 1901 – 120012 крб. (6,4%), у 1905 – 185528 крб. (7,6%), у 1909 р. – 244942 крб. (8,2%), у 1910 – 270348 крб. (8,1%), у 1911 – 320986 крб. (8%) [15].

Вибірні органи частково фінансували земські та церковнопарафіяльні початкові школи, що розміщувалися на території міст, оскільки в них навчалися, в основному, діти городян.

Так, на початку 1890-х років у губернії було 12 земських шкіл, на утримання яких думи виділяли 15654 крб., приблизно порівну на ці цілі кошти виділяли земства та міста. Обсяги капіталовкладень залежали від домовленості між земськими і міськими органами самоврядування. Так, наприклад, у Ізюмі, Богодухові, Краснокутську утримання шкіл обходилося для земств від 70 до 90% витрат, тоді як у Охтирці, Лебедині вони фінансувалися міською владою

У 1872 році згідно з "Положенням про організацію міських багатокласних училищ" органам міського самоврядування було надано право відкривати початкові навчальні заклади вищого типу. У цих установах протягом шести років учні більш глибоко вивчали загальноосвітні предмети. Випускники училищ могли вступати до нижчих професійних закладів або на спеціалізовані фахові курси – бухгалтерські, торговельні тощо [17].

Наявність навчальних закладів нижчого і вищого ступенів свідчить про те, що у містах не було єдиного типу початкових шкіл. Це пояснюється, перш за все, різним рівнем соціально-економічного розвитку, а отже, і неоднаковими фінансовими можливостями самоврядних структур. Саме матеріально-фінансові чинники вносили різнобій в організацію і поширення початкової освіти: одні заклади підпорядковувалися міській адміністрації, інші – державній, відрізнялися також умовами і рівнем навчально-виховної роботи.

Кількість таких училищ у губернії постійно зростала. Так, у Сумах існувало три таких заклади, у Лебедині, Охтирці – по два [18]. У столиці губернії у 1883 році – п'ять [19]. Хоча у наступні роки (1884–1896) було відкрито лише одне – Іллінське міське училище (1890) [20]. Відсоток учнів складав усього 1,5% від усього населення.

Із метою поглиблення знань, отриманих учнями у початкових навчальних закладах, а також для сприяння в оволодінні професійними навичками виборні органи відкривають та утримують ремісничі училища, потреба в яких обумовлювалася соціально-економічним розвитком міст в умовах поглиблення капіталістичних відносин.

Органи міського самоврядування постійно розширювали мережу початкових навчальних закладів. Вони не тільки виділяли на ці цілі кошти, але й займалися адміністративно-господарськими проблемами цих установ. Так, у 1874 році Харківська міська дума виділила 1000 крб. допомоги щойно відкритій Вовчанській вчительській семінарії. Ця установа мала дуже важливе значення для Харківщини. Вона готувала педагогів для роботи по всій губернії, у тому числі для міських початкових шкіл. Але вже наступного року ця сама дума відмовила у цій допомозі. Прихильники цього рішення мотивували це браком робочих місць для її випускників у міській [21].

Заходи органів міського самоврядування щодо поширення шкільної, професійної та позашкільної освіти мали позитивні наслідки. Так, наприклад, згідно з даними перепису 29 квітня 1879 року 40710 чол. м.Харків (40,02%) вважалися освіченими, 3309 чол. могли тільки читати [22].

Якщо на початку 1880 року освічених у Харківській губернії було 8,2% [23], то вже 1897 на 100 чоловік населення освічених було: 25,96 серед чоловіків і 7,62% серед жінок. У м.Харків цей відсоток був найбільшим: 61,74% та 41,94% відповідно [24]. Ця тенденція досить позитивно позначалася на продуктивності праці в усіх сферах народного господарства.

У 1901 році в міських училищах Харкова навчалося 15 учнів на 1000 мешканців. 1902 року міська дума утримувала 16 училищ, де навчалося 2960 учнів. Початкова освіта залишалася недоступною для більшості населення. Крім безкоштовних початкових шкіл, у Харкові створювалися приватні навчальні заклади. У 1902 році у Харкові було 46 приватних шкіл, де навчався 901 учень [25]. У приватних школах 2-го та 3-го розрядів навчалося 1018 учнів [26].

Курс навчання у початковій школі складав три роки, в Олександрійській жіночій – чотири. Олександрійське жіноче училище лише у

1900 році перейшло на баланс міста [27]. За підтримки Харківської міської думи 1902 року було відкрито початкове училище ім. О.С.Пушкіна [28].

За кількістю освітніх закладів, що перебували на балансі міського самоврядування Харківська губернія серед шести провідних губерній посідала останнє місце в Російській імперії, її випереджали Нижній Новгород, Самара, Москва, Одеса, Санкт-Петербург, Київ [29]. На 1 січня 1914 року у Харкові діяло 39 початкових шкіл. Кількість учнів досягла 5876 чоловік (24 на 1000 населення). У 1914 році витрати міста на народну освіту сягнули 917548 руб. [30].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що органи міського самоврядування брали активну участь у підвищенні освітнього рівня населення. Завдяки їхній діяльності відкривалися й утримувалися початкові та приходські училища, зміцнювалася їхня матеріально-технічна база, розроблялися навчально-виховні плани, на конкурсній засаді відбиралися педагогічні кадри, що сприяло більш ефективному навчанню учнів. Разом із земствами відбувалося фінансування земських початкових і церковно-приходських шкіл. Існувала досить розгалужена система приватних навчальних закладів. Але разом із тим слід вказати на фактори, що стримували розвиток системи освітніх закладів. А це і неузгодженість дій двох суспільних організацій того періоду: громад і земств, що залежала від багатьох об'єктивних та суб'єктивних причин; і недостатнє фінансування; і політика тотального державного контролю, поступове зниження якості навчально-виховного процесу; і замкненість початкової освіти та невідповідність її тогочасним вимогам. Усе це викликало, з одного боку, розчарування, а з іншого, палке бажання протидіяти цим негативним тенденціям.

Освітній рух міського самоврядування Харківської губернії у др. пол. XIX – на поч. XX ст. має стати предметом подальшого вивчення не лише як окрема тема. Характеристика аспектів означеної проблеми є невід'ємною частиною наукового дослідження процесу становлення і розвитку початкової народної освіти у контексті суспільно-політичного життя в Україні у XIX ст.

Література

1. Веселовський Б.Б. История земства за 40 лет. – Т. 1–4. – СПб., 1909–1911; Пругавин А.С. Законы и справочные сведения по начальному народному образованию. – СПб., 1904. – 1905 с.; Фармаковский В. Начальные школы Министерства народного просвещения. – СПб., 1900. – 200 с.; Чехов Н.В. Народное образование в России с 60-х гг. XIX в. – М., 1912. – 225 с.

2. Ельницкий К. Очерки по истории педагогики. – СПб.: Изд. М.М.Гутзаца, 1913. – 184 с.

3. Селиханович А. Очерк общей педагогике. – К.: Тип. акц. о-ва "П.Барский в Киеве", 1914. – 614 с.

4. Ершов А. Народное просвещение и бюрократия после 1861 г. Образование. – 1907. – №4–6; Степняк–Кравчинский С.М. Россия под властью царей / Пер. с англ. М.Ермашевой. – М., 1965. – 407 с.

5. Куламзин А.Н. Доступность начальной школы в России. – СПб., 1904. – 150 с.; Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.: Общий свод по империи результатов разработки данных первой всеобщей переписи населения, произведенной 28 января 1897 г. // Под ред. Н.А.Тройницкого. – СПб., 1905.

6. Борисенко В.Й. Борьба демократичних сил за народну освіту на Україні в 60–90-х рр. XIX ст. – К., 1980. – 154 с.; Заволока М.К. Загальноосвітня школа України в кінці XIX – на початку XX ст. – К., 1971; Кизченко В.И. Культурно-образовательный уровень рабочего класса на Украине к. XIX – нач. XX ст. – К., 1968; Розвиток народної освіти на Україні. (X – поч. XX ст.): Нариси / За ред. М.Д.Ярмаченка. – К., 1991. – 381 с.

7. Мармазова О.І. Просвітницька діяльність земств в Україні (кін. XIX – поч. XX ст.). – Донецьк, 1998; Захарова І.В. Роль земств у розвитку народної освіти в Україні (1864–1917 рр.). – К., 2002; Гуз А.М. Культурно-освітня діяльність земських установ в Україні (1864–1914 рр.). – К., 1997; Купченко Л.В. Діяльність земств України в розвитку освіти (1964–1914 рр.). – Х., 1997; Гавриш Р.Л. Шкільна діяльність земського самоврядування на Лівобережній Україні в 1865–1919 рр. – Полтава, 1998.

8. Центральний державний історичний архів в м.Києві (далі – ЦДІАУК), ф. 707, оп. 263, од. зб. 18, арк. 10. Дело Канцелярии попечителя Киевского учебного округа. Переписка по разных предметах (3 марта 1867 – 19 декабря 1867 гг.).

9. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО), ф. 304, оп. 1, од. зб. 148-а, арк. 51–64. Дело по содержанию церковно-приходских школ (февраль 1880 – ноябрь 1880 гг.)

10. Г. Харьков: Справочник по городскому общественному управлению. – Х., 1913. – 103 с. – С. 23, 33.

11. Гордеенко Е. Харьковское городское самоуправление, нужды его и недостатки, состояние общественного хозяйства и промыслов г. Харькова. – Х., 1883. – 9 с. – С. 7.

12. ДАХО, ф. 304, оп. 15, од. зб. 4, арк. 4. По рапорту Коропской городской Думы о смете на строительство помещения для школы.

13. ЦДІАУК, ф. 707, оп. 296, од. зб. 14, арк. 75. Дело правления Киевского учебного округа. О сообщении Министерству Народного просвещения о количестве оплаченных гербовым сбором прошений и телеграмм в 1886 г. (28 сентября 1887 – 31 декабря 1887 гг.)

14. Багалея Д.И., Миллер Д.П. История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905): Монография: Препринт. изд. – В 2 т. – Х., 1993. – 982 с. – Т. 2. – С. 324.
15. Г. Харьков: Справочник по городскому общественному управлению – Х., 1913. – 103 с. – С. 23, 33.
16. ДАХО, ф. 3, оп. 285, од. зб. 7, арк. 18, 33. Отчёт Харьковского генерал-губернатора.
17. Сысоева Е. Образовательная политика в России (60–90-е гг. XIX в.) // Педагогика. – 1997. – №2. – С. 101.
18. Державний архів Сумської області (далі – ДАСО), ф. 493, оп. 1, од. зб. 46, арк. 3 Переписка з земським начальником Лебединського повіту Харківської губернії; ДАСО, ф. 757, оп. 2, од. зб. 24, арк. 2. Про відкриття міського училища.
19. Гордеенко Е. Харьковское городское самоуправление, нужды его и недостатки, состояние общественного хозяйства и промыслов г. Харькова. – Х., 1883. – 9 с. – С. 7.
20. Максименко Д.П. Очерк деятельности Харьковского городского общественного управления по начальному народному образованию. 1871–1901 гг. – Х., 1903. – С. 7.
21. Максименко Д.П. Очерк деятельности Харьковского городского общественного управления по начальному народному образованию. 1871–1901 гг. – Х., 1903. – С. 9.
22. ДАХО, ф. 45, оп. 1, од. зб. 677, арк. 14 зв. Перепись населения от 29 апреля 1879 года.
23. Рашин А. Население России за 100 лет. – М.: Госстатиздат, 1956. – 308 с. – С. 292.
24. Г. Харьков. Справочник по городскому общественному управлению – Х., 1913. – 103 с. – С. 23.
25. ДАХО, ф. 45, оп. 1, спр. 211, арк. 1. Доклад Н.Ф. Сумцова від 23 серпня 1904 р.
26. Максименко Д.П. Очерк деятельности Харьковского городского общественного управления по начальному образованию. 1871–1901 гг. – Х., 1903. – С. 125.
27. ДАХО, ф. 45, оп. 1, спр. 211, арк. 2. Доклад Н.Ф. Сумцова від 23 серпня 1904 р.
28. Сумцов Н.Ф. Егор Степанович Гордеенко: Некролог. – Х., 1908. – 8 с.
29. Максименко Д.П. Очерк деятельности Харьковского городского общественного управления по начальному образованию. 1871–1901 гг. – Х., 1903. – С. 136.
30. Современное хозяйство города Харькова (1910–1913). – В 2 вып. – Х., 1914. – Вып. 1. – IV. – С. 13–14.

Визвольні змагання 1917 року на сторінках "Черниговских губернских ведомостей"

Вихід у світ проурядових російськомовних видань, якими були "Черниговские губернские ведомости", ускладнювався жорсткими цензурними межами. Наступ уряду на будь-які прояви національної окремішності протягом попередніх періодів функціонування часопису призвів до знищення основних тематичних напрямів: висвітлення політичного, соціально-економічного та культурного життя губернії та Наддніпрянщини.

Лише Лютнева революція 1917 року сприяла значним позитивним зрушенням у фактичному наповненні видання. Одразу ж після зміни державної влади відбулася остання зміна формату. Коли у березні 1917 року було створено Центральну Раду, "Черниговские губернские ведомости" почали висвітлювати її діяльність. Офіційна частина поділялася на дві рубрики:

- вісті із Петрограда (рішення Тимчасового уряду, звернення міністрів, новини з фронтів), надруковані російською мовою;
- україномовні новини з Києва (звіти засідань Центральної Ради, звернення до населення, обговорення найбільш актуальних внутрішніх і зовнішніх новин).

На жаль, номери 1917 року збереглися найгірше, але матеріали доступних дослідникам примірників дозволяють простежити розвиток подій в Україні та висвітлення боротьби за незалежність у "Черниговских губернских ведомостях" – колишньому проурядовому виданні.

Дослідники історії України початку ХХ ст. характеризують Лютневу революцію як "історичну поразку правих та правоцентристських сил, які до цього часу управляли Росією" [1]. Суспільні симпатії змістилися у бік тих партій і течій, які не були пов'язані з минулими політичними комбінаціями російського самодержавства. Влада і майбутнє величезної країни опинилися в руках опозиційної політичної еліти, яка швидко зорієнтувалася у складній ситуації і виводила державу із затяжної кризи.

Новий режим у соціальному плані спирався на тимчасовий компроміс між заможними прошарками суспільства та його трудящими верствами [2]. Представники буржуазії вважали, що у справі проведення реформування достатньо обмежитися усуненням царя і його уряду від владних повноважень та встановленням політичної демократії. Це само собою сприятиме стабілізації ситуації і переможному закінченню війни разом із

союзниками по Антанті. У "Черниговских губернских ведомостях" проводилася думка про особливу роль Установчих зборів. На них покладалося завдання вирішити долю колишньої імперії.

Населення України чекало від демократичної влади продовження реформ, насамперед покращання соціального становища: подолання дефіциту, інфляції, справедливого розподілу матеріальних благ, розв'язання земельної проблеми і, звичайно ж, закінчення війни. Суспільна думка створила нові ілюзії: демократія повинна швидко й ефективно вирішити усі проблеми, які привели до ліквідації монархії.

Тривале існування такої системи було можливим лише за певних поступок: уряд мусив провести радикальні зміни і контролювати рівень суспільного напруження, якнайшвидше вивести країну з війни. Населення, у свою чергу, мало терпляче чекати результатів змін. Натомість військові дії тривали, економічні негаразди посилювалися. Загострювалися соціальні конфлікти в селах, між власниками підприємств і робітниками. Політизовані армія і флот втрачали дисципліну і боєздатність [3].

У вказаний період активізується національний рух. Нові історичні обставини вимагали децентралізації управління державою, перерозподілу влади на користь створених національною елітою органів управління. Підтримка федералістичних ідей постійно зростала.

Тимчасовий уряд не мав чіткої позиції у жодному з цих питань. До травня 1917 року планувалося ведення війни відповідно до планів імперського військового керівництва, періодично з'являлися проекти про зміну умов співпраці з Антантою, насправді ж бойові дії проводилися зі змінним успіхом.

Певного компромісу досягли лише в економічних питаннях улітку 1917 року, але бажаних результатів він не приніс. Схема поєднання приватної ініціативи, іноземних інвестицій та поміркованого державного регулювання насправді призвела до запровадження державної монополії на торгівлю деякими товарами і позитивного ефекту не мала.

Не простежується чітке бачення авторами "Ведомостей" вирішення національного питання. Кадети виступали проти територіального поділу, але допускали надання деяким народам обмеженої автономії. Есери та меншовики закликали дочекатися рішення Установчих зборів. Таке "тупцювання", за словами О.Керенського [4], аж ніяк не сприяло посиленню авторитету влади серед громадськості. Не дивно, що все більший вплив на суспільну думку здійснювали більшовики, які обіцяли суспільним верствам бажані "мир, землю і загальний добробут". Національна опозиція на противагу першим закликала більше уваги приділяти вирішенню місцевих національних питань.